

הלכות ארץ ישראל שיעור מספר 2 - דף מקורות 2א'

בה

הוי (לפנין שמיטה)

שמיטה, ס"ט

...ועתה אם באמת גדול הדחק, עד שתלוי

בזה ח"ו חורבן הישוב, נראה דיש להתיר במלתא

דבבנא למכור, ע"פ דרך המכירה של חמץ הגהוגה

במקום דחק, ולסמוך דישמעאלים שאינם

ע"ז אין בהם איסור של חני' בקרקע.

ואם נאמר דאין קנין לנכרי להפקיע מיד

מעשר, הי' מקום לומר דלא קי"ל באיסור

המכירה טעמא דמפקיע ממעשר (ועי' תוס' ע"ז

כ"א ד"ה הא ולח"מ פ"י דע"ז ה"ג), והעיקר הוא

טעמא דלא תחנם, לא תתן להם חניה בקרקע,

ובזה י"ל דישמעאלים אינם ע"ז, ודינם כג"ת,

ומותר לתן להם חניה בקרקע. ולפ"ר נראה

דתלוי בפלוגתא דהרמב"ם והראב"ד (שם ה"ו),

דהרמב"ם כתב דאין ג"ת נוהג כ"א בזמן שהיוכל

נוהג, ומשמע שגם לענין ישיבה וחניה בקרקע

צריך דוקא שיקבל בפני ג' שלא לעבוד ע"ז,

וכל שבע מצות ב"ב, אמנם הראב"ד כתב שאינו

מודה לו בשיבת הארץ, משמע, דס"ל שגם

בזה"ז יש ג"ת לענין ישיבת הארץ, וי"ל דה"נ

לענין חני' בקרקע, ומד' הכ"מ משמע דגם

הרמב"ם מודה לענין ישיבה, ולא קאמר כ"א

שאינו ג"ת לכל הדברים...

והעיקר שלא מצינו איסור מטעם ההפקעה

לכדו, דלא גזרו חז"ל למכור לנכרי בגד של

ד', כנפות מפני הפקעת ציצית, כפי הנראה אפי'

לשמואל דכלי קופסא חייבים בציצית, אלא

לצירוף עם טעמים אחרים, א"כ כיון דבנכרי

שאינו ע"ז, ובפרט אומה שלמה המפורסמת

בכך, מסתברא דליכא איסור זה, לכת"פ לדעת

הראב"ד בפ"י מה' ע"ז, שכתב דלא בעינן לענין

ישיבת הארץ דוקא יובל, וה"ה לענין חני'

בקרקע מן הסתם, (נד' הכ"מ גם הרמב"ם יודה

בזה.

ע"פ נראה דאי' תורה ודאי ליכא באינו

ע"ז, א"כ יש לסמוך על הרא"ה בשע"ז, ובפרט

שאין זה כ"א להפקיע איסור שביעית בעת

הדחק, שאינה מכירה גמורה מה"ת, ובה"א אלא

קרישת המזמירים מפני מה לא עשו זאת

ההערה בימי חז"ל, והוא מפני שבימיהם הי'

קשה למצא נכרי שאינו ע"ז, א"כ יש בזה

איסור תורה במכירה עצמה, ואם יודמן כזה לא

רצו להשתמש בזה וחיישינן משום דאתי

לאיתלוף, אבל בזה"ז, דשכיח הוא באומות

שלמות ב"ה, אין חשש.

ויותר י"ל כמו דפ"י הר"ן בגיטין פ'

השולח על שחרור עבד לדבר מצוה, דמותר

מטעמא דלא תחנם נאסר דוקא כשמתוין

לטובתם, וה"נ לא שייך אי' דחניה בקרקע

במכירה כזו, שהיא דרך הערמה להפקיע

מקדושת שביעית, כדי שיוכלו לעבוד, בהיתר,

שהיא לטובתינו כדי שיתחזקו ישראל בקרקע.

וקצת משמע כן מבכורות ד' ד' מעובדא דרב

מרי, דהוה מקני לנכרי אודנייהו דחיותי', ומשמע

דהיה נוהג כן לכל בהמות שלו אפי' הגסות.

ולמה לא יהי' אסור משום דאסור למכור בהמה

גסה לנכרי, ולכאורה משמע דה"ה מכירת חלק

ממנה ג"כ אסור, דמאי שנא, אלא י"ל כיון

שעשה כן רק כדי להתיר מחיוב בכורה אין זה

בכלל האיסור, וי"ל דה"ה נמי לענין חני'

בקרקע, אע"ג דאין הדבר דומה כ"כ, דחני'

בקרקע י"ל דהוא דאורייתא, מ"מ זכר לדבר

איכא, והדבר מסתבר ג"כ שכיון שיסוד הדבר

הוא לטובת ישראל לא אסרה תורה, בפרט

שידוע הוא שלא תשאר הקרקע בידו של נכרי,

ואחר שביעית יחזור וימכרנה לישראל, זה

שלקחה ממנו, י"ל דלא שייך האיסור בכה"ג.

סימן ס"א

ומה שכתב הגנצ"ב וי"ל, שאין דין

ג"ת לישמעאלים, אין זה ברור כלל לדעת

הראב"ד, ובפרט לאריכות דבריו בהשגה פ"ד

דהא"ב שבדואי אין זה פשוט כלל שאין גר

תושב נוהג בזמן הזה, וכן בה' ע"ז פ"י,

שלישיבת הארץ א"צ יובל, וי"ל שהיה לענין

חניה בקרקע, ולפחות לענין שכירות דע"ז אין

ספק שמותר בג"ת, וכיון שא"צ יובל, אע"ג

דצריך ב"ד של שלשה מ"מ הוא כדי שיהי'

פרסום לדבר שקבל עליו, וי"ל שאומה שלמה

שהיא מתנהגת בנימוסין כאלה יהיו חשובין

לענין זה כג"ת, ובפרט ש"ל כמש"כ ט"ז סי'

רצ"ג לענין חדש שיוכלין לסמוך בשע"ז על

יחיד במקום רבים גם בתנאים, א"כ י"ל דנסמך

על ר"מ דס"ל דכל שקבל עליו שלא לעבוד

ע"ז ה"ז גר תושב, וזה פשוט דהישמעאלים

אינם עובדים ע"ז כלל, איך שיהי', ביחד עם

הצירוף, שכאן שהמכירה היא הכרח לטובת

ישראל י"ל שאין איסור בדבר, כעין ד' הר"ן

ב"לא תחנם", הנסמך ל"לעולם בהם תעבודו",

לדבריו י"ל, וד' הא"י המיוחדים לבעה"ט שאין

איסור במכירה ג"כ כשא"א להכרח הישראל באופן

אחר, וצירוף ד' החנוך בשם דרמב"ן דאי' המכירה

הוא לצמיתות דוקא, אין חשש לצרף ג"כ סניף

זה שהם דינם כג"ת, עכ"פ ודאי אין לערער

כלל על היתר המכירה....

שמיטה, ס"א

ומש"כ כ"ג מר' ש"י, שאינו רוצה לפלפל

במה שצדפתי ד"ל דישמעאלים נקראים לענין

חני' בקרקע כג"ת, משום שהב"י (ת"מ סי'

רמ"ט) כתב דדינם כע"ז, נמשך דה"ה לשיטתו

שניול דוקא להומרא בזה, אבל לדעתו, שבכל

מקום שנמצא על מי לסמוך בדחק עצום ונורא

בזה מצוה לסמוך להקל, ודאי יש לסמוך ע"ד

הב"ה, שמשיג אב"י ודייק מלשון הסור

דישמעאלים אינם כע"ז לענין מתניתו, ולענין

חני' בקרקע הוי סברא יותר גדולה דאינם

כע"ז, כיון דמפורש בקרא: "לא ישבו בארצך

פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם",

א"כ עיקר הקפידא הוא בע"ז, וכ"נ מד' סמ"ע

בסי' רמ"ט, דגבי מתנת חנם יש יותר להקפיד

שהי' דוקא ג"ת, משום דהתורה אמרה: "או

מכור לנכרי, א"כ כל שהוא נכרי דוקא במכירה,

אבל בחני' בקרקע, דהדיוק מהמקרא הוא

להיפוך, י"ל דכ"ע מורים שאינו כ"א כג"ת.

13

וכ"נ מלשון הראב"ד בה' ע"ז, שהבאתי במכתבי

הקודם, דיישיבת הארץ קילא היא יותר משאר

ענינים לגבי ג"ת, וי"ל דה"ה חני' בקרקע

דבישיבת הארץ מישך שייכא, כד' הרמב"ם שם

כדי שלא תהא ישיבתם קבע, ומש"כ הדר"ג,

שגם לג"ת יהי' אסור גם להשכיר קרקע בא"י,

זהו דבר שאינו עולה על הדעת¹⁴ שהיה התורה

אמרה "עמך ישב בקרבך וכו' בטוב לו",

(וקראתו תושב **), ואם לא נשכיר לו אין

נקרא ישיב, ומשום כך הוא נקרא ג"כ

"גר שער", ומד' הה"מ בפ"ד מהא"ב ה"ט

מפורש שבג"ת מותרת חני' בקרקע, שע"מ שכ'

הרמב"ם בעבד הנקנה מן הנכרי, שאם התנה

עליו בתחלה שלא ימול ולא יטבול אלא יהי' גר

תושב מותר לקיימו, כתב שם; ופירש רבנו

אלא יהי' כגר תושב — פירוש דודאי לאו

בעובד ע"ז שלו קאמר ומותר לקיימו, שהרי

אפילו חניה בקרקע אסור לתת לו, כשי"כ לעמוד

בתוך ביתו כ"י, משמע שמי שמותר שיעמוד

בתוך ביתו ודאי מותר לתן לו חניה בקרקע,

ואפי' אם נמצא שכותים חמורים מג"ת לענין

השכרת קרקע להם...

14

מיתון הארץ, כד' ר"ה ז"ל

למיתר שחזר גר דקד גמור" וכו', וכשם שמצאנו, לפי זה, בהאי עבד,

מדרגה ממוצעת בין גר דקד לגר תושב, כן מצאנו מדרגה ממוצעת בין נכרי

לגר תושב, והוא לפי המתבאר ע"פ דברי הראב"ד בזה שקיבל שלא לעבוד

עבודה זרה, שהוא כגר תושב לזון השיבת בארץ.

15

ב התב"ד כ"ט

אמנם באמת כל עיקרה של דעה זו חלה היא מפורשת בגמרא דגיטין

שם (מנ"ה) "תנאי, שלא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לו וגו', וכל בוכרי

שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה הכותב מדבר, תלמוד לומר לא תחניף

עבד אל אדוניו, אשר יוצל אליו מעם אדוניו, מאי תקנתו, עמך ישב

בקרבך" וגו', שהרי לפנינו דין מדרגה מיוחדת של יכרי שקבל עליו שלא

לעבוד עבודה זרה, שאינו גר תושב גמור, אבל מכל מקום לענין השיבת

בארץ הוא כגר תושב ואינו אסור בה, ונפקא לן מהאי קרא ד"עמך ישב

בקרבך" וגו'...

16

ורש"י (בגיטין נ"ו), וכן בסנהדרין ע"ז ובבביתא ס"ז, פירש בגמרא

תושב "שלא קיבל עליו שאר מצות אלא עבודה זרה", ונראה הגרמ"א

בגליון ח"ט ע"ז ס"ה, דבדקדקא דלא פלח אין בו איסור לא תחנם

למתן, ואפילו לא קיבל, וכן פירש"י בערכין (כ"ט) "וכתיב בגר תושב,

עמך ישב וגו', דלא תסגר עבד אל אדוניו בגר תושב משתע, וזכ"ל

מוקמין לן במסכת גיטין (בפרק השולח גט), וכתב בתורה: עמך ישב

בקרבך" וגו', וכן פירש"י שם בערכין מקורם אהא שאין גר תושב נוהג

אלא בזמן שהיוכל נוהג, שהוא "לענין שיחא ישראל מצוה להחמיקו וגו'

תושב שקיבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ואוכל נבלות", והוא כפי

שנבאר לדברי הראב"ד.

17

ולפי דברי חסד' משנה בהלכות עבודה זרה (פ"ו ה"ח) שגם הרמב"ם

יורה לגבי ישיבת ארץ א"ס קבל עליו מעצמו ז' מצות, אפי' שהלשון

נמשך שם ויחזק קבל עליו ז' מצות חרי' לו ז' תושב" וכו', דמשמע

דלגמרי אמר תאי דנא¹⁸, ואם כן לפי מה שנתבאר מדברי הראב"ד ונראה

גיטין ורש"י ערכין, דבין גר תושב שאינו גמור ודק לענין ישיבת ארץ,

אולי י"ל שגם בהלכות איסורי ביאה מקדש אמר הרמב"ם לענין גר תושב

גמור, שהוא מחסידי אומות העולם, ואח"כ אמר שלחם תושב בכלל הוא

חכולל את הגדר של הישיבה בארץ, והוא ע"פ חמבורא בדי עכו"ם, ששם

ונתבאר שם ענינו לא ישבו בארצך, ולא תחנם - והחליט בין הרמב"ם

לראב"ד בזה ושא"ר לגבי קבלת בזמן שאין חיוול טהר - וכיון שאמרת

חזונה מפורש "עמך ישב בקרבך", דקאי על גר תושב זה שקבל שלא

לעבוד עבודה זרה, חרי' אין מקום גם לאסור מדרבנן, כהא דאסור שכירות

בפ"ק דע"ז (דף כ) - כפי כלל הדיוק של חס"י (ו'ו'ו'ו') ודחתו"ס זב"ב

(דף ט"ז)...

18

ה"ה ר"ה ז"ל

עין בעמוד הימני לתרגום ישראל, וי"ל מעמד חזוני במדינת ישראליות סימן ז'

שחלק על הרב"י בזה, ולדעתו לא יכריז גר תושב הוא רק שקיבל לקיים ז' מצות

ז' ענינין גם במאמרו קבל חרב מן אדון קריר על יד תושב - וזהו ומוצאנו סימן

ת"ב (תורה 34 כ"ט) בספר בני ישראל ובני חל, לאמור הראב"ד לא פירש דעת

בזה, ומפרש שיש דינים מסוימים בגר תושב שאינם נחשבים כשאר חיוכל טהר,

ובמא"ר דינים מסוימים בו יותר לרוב חמנדי בחל אסורי ביאה מידי ח"ח, וחמנדי

דבר רבנו, מסיקין מהו: הם כמאן לבדו הראב"ד, לטוב דבריו דבר גר תושב לענין

ישיבת ארץ.

מצינו חז"ר ט"ז: מובאת המחלוקת היסודית בענין חגר תושב, שלדעת ר"מ הוא

שקבל על עצמו בפני ג' חבירים - שלא לעבוד עבודה זרה, ולדעת הרמב"ם ז' מצות

בין ג' חבירים, מובאת המחלוקת האם רק לענין מצות החלוקה, כך ברש"י שם

ד"ה אלו לא נחשבו דתא איהו, וראב"ד איסורי ביאה מידי ח"ח, וכל זה שם

מרכיבים שפסק לפאר כחכמים, ודחת את כל החילוקים בדיוק גר תושב.

① אמן הדוד צבי יהודה כהן קוק זצ"ל - ספר זמירות, יט"ז א.
תמימים נהיה! - בתורה ובארץ

(12) ...אם אהיה ואני הצדקת תמאליה האשר אצדקו לו דהרצון הידניפני ומהא, ואני
בדומה ומהא אף דודן אף תמאליה. ומה הרצון אף ומה הידניפני ומהא ומהא, ואני
והא אף אף דודן דמאליה ומהא אף.

[illegible][illegible][illegible]

אז איז דאס געווען דא, אז דאס איז דאס!

טור חו"מ רמט: אסור ליתן מתנת חנם לעובד עבודה זרה אבל מותר ליתן לגר תושב שהרי מצוה להחיותו.

[יש כאן בעיה. מההריסא של דברי הסור רואים שרק לעובד ע"ז אסור ליתן אבל למי שאינו עובד ע"ז, כגון לישמעלי, מותר ליתן, אף ע"פ שאינו גר תושב. ומהסיפאשל דבריו רואים שרק לגר תושב מותר ליתן אבל לא לישמעאלי].

וכותב הבית יוסף: "ומ"ש רבינו אסור ליתן מתנת חנם לעובד ע"ז, ללא לאפקי ישמעאלים אלא לאפקי גר תושב דהיינו שקיבל עליו שבע מצוות בני נח, וזהו שאנו מצווים להחיותו. אבל שאר גוים כולם דין אחד להם.

אם כן לדעתו הישמעאלים הם ככל הגוים ואסור ליתן להם מתנת חינם, ורק לגר תושב מותר.

(ב) אסור ליתן סחבת חנם לעובד עבודה זרה. כמג' דמ' וספ' לז' לאספוקי ישמעאלים סלל' לאספוקי גר מושב דהייט שקל' עליו שבע מנות ב' ג' וזו' שלט מנזים להחיותו אל' שאר גרם כלם דין אחד להם עכ"ל ולפי דמיון קשה למה לו לרבינו לכנות לעובד עבודה זרה ולתת מכאול שיהיה למעט ישמעאלים.

לפי הגירסא הזו יוצא שדעתו היא לא כבית יוסף, אלא מספיק שאינו עובד ע"ז, למשל ישמעאלי, וכבר ניתן לו מתנת חינם. [ואכן הרב קוק, בדף המקורות הקודם, 12, סמך גם על הב"ח בהיתר המכירה, אבל יש לו הרבה מקורות אחרים להיתר].

אבל בדפוסים החדשים מתברר שדבר ה"ח צונזרו, ויש המשך לדבריו: וראה דלפי שהמלכות מקפידים אם יצאו שם גוי תספרינו במקום אחרינו לנכוד על כן הסירו מלש גוי

לפי זה, גם הב"ח סובר כדעת הב"י, שישמעאלים אסורים במתנות חינם

① אמן הדוד צבי יהודה כהן קוק זצ"ל - ספר זמירות, יט"ז א.
תמימים נהיה! - בתורה ובארץ

אִסוּר־יִזְרָה כָּפוֹל וּמוֹחֶלֶט דָּרִי הוּא בְּכָל הָעֵבֶרֶת אִיזָה חֶלֶק מִקְרָעָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְרִשּׁוֹת גּוֹיִם; מִצַּד אַחֲזִית חֲנִייתָם בְּקִרְעָהּ וּמוֹצֵד הַפְּקָעָה מִקְדוּשָׁת קִוְמָן שֶׁל הַמַּצּוֹת; דִּין וְחַל הוּא כְּמוֹן עַל בֵּל רָגֵב, עַל כָּל מִדְרֵן־כִּי־רָגֵל, מִקְרָעָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, בְּנִיקָתָהּ הַמְּחַלֶּטֶת לְיִשְׂרָאֵל וְלַחַיִּין וְלִקְדוּשַׁת הַמַּצּוֹת, אֲמֵנָּה לְעֶרֶךְ הָאֵרָאָה

השקעה של היתר עבודת הקרקע והוצאות יכולה בשנות השבועיות סורדת מכירת הקרקעות לגבירי — **במכירת זמן**, של כל עיקר עריכת ידוע ומכור הוא לא במובן משפטי כללי לא מבין דהיי, לא אותה תורות—תורות—תורות, אותה מוזר ומזמין במבונה המיוחד הות נעשית לשם **אחיזה הקבועה של ישראל** — גם באותה הקרקע בעצמה, בכל חלק אלה שלה. ואמרה בזה התבונה, שאיסור זה אינו קיים—בשעה שיש צרך

מבכירה זו למעלה ישראל, נאמר זה המהרה ואיסור זה אינו ביחס לאלה התורים
 (4) שביקרו זו ומסורת אחת, שהם כמו גרים יתושבים בביתם אכלתם, וכל זה מפורר,
 בענין שנת-הביעור, לא עוד כמו טעמים וסודות פקדינים, כי לאורח התורה, אבל
 (5) נד זה במסירה מוחלטת של קרקע ארץ-ישראל לגויים, שהיא באה להוציא מגפה
 של קרקע זו כל אחיות חגיגות של ישראל וכל דריסת רגלו בה, ושהיא באה ונעשית
 (6) לדעתם של ישראל, שאין לו רעה גדולה מזו של מיצוץ חגיגות ותלישות אחיות
 בארמון קדש, וצד בשעת זו אשר פרצוהו תאלילו של תורה חור וגתגלת במילואה,
 הרי איסור תורה כי עמים חתום.

מלבד זה עוד מבואר נמשולש הוא איסור תורה זה בביאורו והוראתו של
 (7) והרבנין, אביהם של ישראל, על פי התלמוד הירושלמי, לא תימכר לצמחאות,
 למי שיהיו בה ולא יגורו בה דין ויכל עמו, הם הנזכרים; אבל נשנו שחתיה
 מכירתה בה שתחזור אליה על כל פנים ולא גניה אותה בידם לעולם, לפי שהארץ
 שלו תעלה ואנחנו כלנו תגרים ותעשבים עמו, ולא יחפץ להעשבים בה אחרים וזלזלה
 רק בידתו תשאר אולי תגור.

מדבריהם של רבותינו הראשונים, (הרמב"ם והרמב"ן וס' תהינך שליט),
מבאר שם עזר, (ויע' משפטיהן עמוד קכה ירמון), שאם נעשתה על
ידי מישואה מישדאל עבירה זו של מסירת איזה חלק מקרקעה של
ארץ ישראל לרשות נכרי, לא תועיל מעשהו זה כלום, אלא "דערב" על מימרא
ורחמנא, אבל אין לו למעשה בתריחוי זה כל ערך משמי והוא לא שריי ולא
קיים, בטל ובוטל, כדינו של כל תנאי משפטי שאם הוא שלא כחוק-ההורה הרי הוא
בטל ואין מתיב בלום יא. ודבר די נמשפט תורתו של בורא עולם ונצח חיותו,
לעולם יעמוד ויתקיים. ....

(9) ממך מלמד לך דבר אחד מילאך תורת "השליש"
תפ"ה

דבריו חרב קוק גתבם, טרדו, בקשר להיתר מכירת קרקעות לגויים כדי להפקיעם מקדושת שביעית. להיתר זה צורך טעם נוסף, שהוזכר לאחריהם ע"י חרב ציי קוק בספרו "לגתיבות ישראל" (צוטט בקובץ "ארץ בחולה", ליקט ותרץ יהודה שביד, תשל"ד, עמ' 107): "אסור זה [של לא תחנם] אינו קיים בשעה שיש צורך במכירתו או לטובת ישראל [מבחינה כלכלית]". טעם זה הועלה ע"י הר"ן בגיטין לח ב, הסובר שבמקרה כזה לא חל אסור, לא תחנם, שכן "לאו משום חזינה דידוהי [של הגוי] קא עבד אלא לצורך עצמו [במקרה הנדון: לצורך קיום מצוה]". לפי סברה זו צריך לעיין אם לא מופקע אסור, לא תחנם לגבי התזרת שטח כלשהו לגויים מתוך צורך גדול של השגתה שלום בין ישראל לעמי ערבי ולשם מצוה גדולה של הצלת גפשות מישראל, וכמוכן מעלה, רק בנסיבות שיש בהן סיכוי ממשי לשלום של אמת, וזו על פי המלצת מומחים צבאיים ישראלים...

5) הוצאות - סכום של 10,000 ש"ח, כחלק מהוצאות

(10) 777-7777 7777 7777

וְאֵם לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת יִשְׂרָאֵל הָאָרֶץ מִקְנֵיכֶם הִיאִּךְ אֲשֶׁר תּוֹתִירֻהוּ מֵאֵם לְיִשְׂרָאֵל
מִעֲלֵיכֶם וּלְצִלָּתָם מִלְּדֹאֲיָכֶם וְלֹרְרוֹ אַתְּכֶם עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ:

אונקולס שם:
ואם לא התרכזו ית יחזי חרעון מן קדימטן וידי דהשתרן מוהון לכיפן נעלן זכר
לקבלון והשתרן מקפיתון וישיקון לכוון פארעם דלחון ויחזין ית
הגרום דהגרומו: ויהיה מה שתשיאיו מן העמים יהיו לסיעות ולחבורות
הגוילות ונשק לעומתכם, זלמחון המקייס והמסובבים אתכם, ויצרו לכם
על האדמה אשר אחס יושבים בה.

אור החיים
 (11) ואם לא תורישו וגו' לדבריהם ז"ל שאמרו כל מקום שמאמר
 יהיה הוא לשון שמחה, כאן נתכון לומר שהגם שהם יותירו
 אותם לצד הרצון והשמחה בהם לצורכיהם, הוא מבשרם
 שיהיו לשיכים וגו' וצרו אתכם על הארץ וגו', פירוש לא מלבד
 שיחזיקו בחלק מהארץ שלא זכיתם בו, אלא גם חלק שמזכותם
 בו אתם, וישבתם בו - וצרו אתכם על חלק שאתם יושבים
 בו לומר קולנו אצל מכם ...